



You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Przekład ideologiczny czyli o tłumaczeniu "Buntu chłopów" Augusta Šenoi

Author: Leszek Małczak

Citation style: Małczak Leszek. (2020). Przekład ideologiczny czyli o tłumaczeniu "Buntu chłopów" Augusta Šenoi. Materiały dydaktyczne. Katowice : Uniwersytet Śląski. URL: <http://hdl.handle.net/20.500.12128/14285>



Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).



UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH



Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego



Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

PRZEKŁAD IDEOLOGICZNY CZYLI
O TŁUMACZENIU *BUNTU*
CHŁOPÓW AUGUSTA ŠENOI

Ideološki prijevod ili o poljskom
prijevodu Šenoine *Seljačke bune*

TEORIA

Zorientowane kontekstowo badania przekładoznawcze czerpią inspiracje z wielu współczesnych metodologii. Oprócz dekonstrukcjonizmu można wymienić między innymi badania kulturowe, pragmatyzm i postkolonializm. Według Susan Bassnett, przedstawicielki tzw. *translations studies*, tym, co łączy badania kulturowe i *translation studies*, jest zainteresowanie kwestiami stosunków władzy i produkcji tekstów (*power relations and textual production*).

Por. S. Bassnett : *The Translation Turn in Cultural Studies*. In: A. Lefevere, S. Bassnett : *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*. Cleveendon–Philadelphia–Toronto–Sydney–Johannesburg 1998, s. 135.

TEORIA

„Przekład jest bowiem zawsze zaplątany w sieć stosunków władzy, która istnieje zarówno w źródłowym, jaki docelowym kontekście”.

„przekład zawsze zachodzi w jakimś kontinuum, nigdy w próżni, i istnieje wiele tekstowych oraz pozatekstowych ograniczeń, które krępują tłumacza. Ograniczenia te, jak również procesy manipulacji związane z transferem tekstów, znalazły się w centrum uwagi prac przekładoznawczych...”.

Por. S. Bassnett : *The Translation Turn in Cultural Studies...*, s. 123-124.

Slučaj prijevoda Šenoine *Seljačke bune* potvrđuje Lefeverovo zapažanje koje spominje Nataša Pavlović. Naime, pokazuje se da je vrlo „uobičajeno da se klasici predstavljaju kako odgovara različitim ideologijama i poetikama koje se smjenjuju jedna za drugom, štoviše, da se predstavljaju u službi tih ideologija i poetika”.

Prema: N. Pavlović, 2015: *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb, Leykam international, str. 139.

PIERWSZY PRZEKŁAD - 1890

Pierwszy raz w języku polskim *Bunt chłopów* ukazuje się w trzech częściach w Wiedniu w 1890 roku pod tytułem *Rokosz włościański. Kroacka powieść historyczna z XVI. wieku* w przekładzie Franciszka Waligórskiego.

A. Szenoa, 1890: *Rokosz włościański. Kroacka powieść historyczna z XVI. wieku*. F. Waligórski, tłum. Nakładca Franciszek Bondy.

[Pierwsza część dostępna on-line](#)

ROK 1952

„In practice this meant that no book written before approximately 1960 could be translated as a whole. Pre-revolutionary literature could only be subjected to ideological translation – that is, alteration in sense as well as language”. (Orwell, 1984)

Prema: N. K. Pokorn, 2012: *Post-socialist translation practices: ideological struggle in children's literature*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, str. 15.

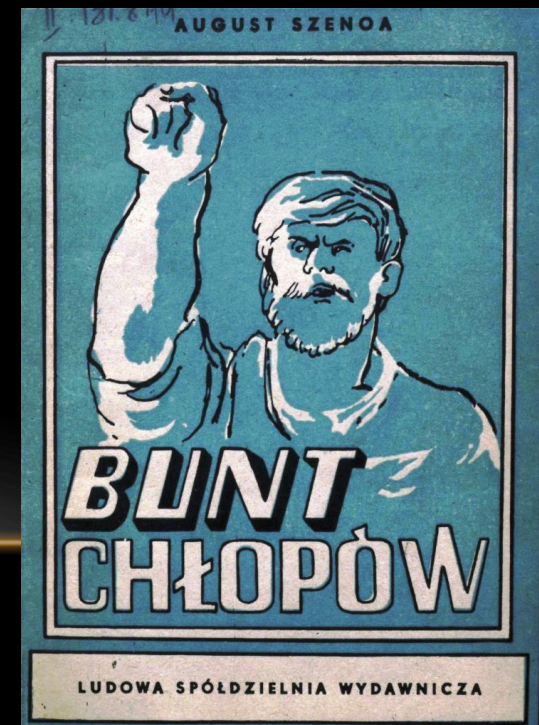
Powieść Orwella ukazała się w Wielkiej Brytanii w 1949 roku, a ten rok dla historii tego tłumaczenia okaże się kluczowy.

„U praksi je to značilo da se ni jedna knjiga napisana prije približno 1960. nije mogla prevesti u cijelosti. Predrevolucionarna literatura mogla se samo podvrći ideološkom prijevodu – to jest, promjenom smisla, a ne samo jezika.” G. Orwell, 2001: 1984. A. Šoljan, prev. M. Beker, pogovor. Zagreb, Alfa, str. 290.

OKRES PRL I DRUGIEJ JUGOSŁAWII

Polski drugi przekład powstaje w 1952 roku, czyli w drugiej fazie chorwacko(jugosłowiańsko)-polskich (lata 1948-1955) stosunków w okresie PRL, w której za sprawą konfliktu Stalina z Tito, rozpoczętego w momencie uchwalenia przez Kominform w 1948 roku rezolucji potępiającej Jugosławię za jej rzekomą zdradę komunizmu, doszło do zamrożenia wszelkich, w tym kulturalnych kontaktów.

Jest to jedyny przekład w tym okresie, dokonany za pośrednictwem języka rosyjskiego przez Stanisława Artowskiego.



Szenoa, August (1890). *Rokosz włościański. Kroacka powieść historyczna z XVI. wieku*. F. Waligórski, tłum. Nakładca Franciszek Bondy.

Szenoa, August (1952). *Bunt chłopów*. S. Artowski, tłum. Warszawa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

Šenoa, August (1953). *Selská vzpoura*. O. Kolman, přel., J. Dolanský, doslov. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.

Šenoa, August (1955). *Sedliacke povstanie*. A. Vrbacký, prel., A. Mráz. Bratislava, Slovenske vydavateľstvo krásnej literatury.

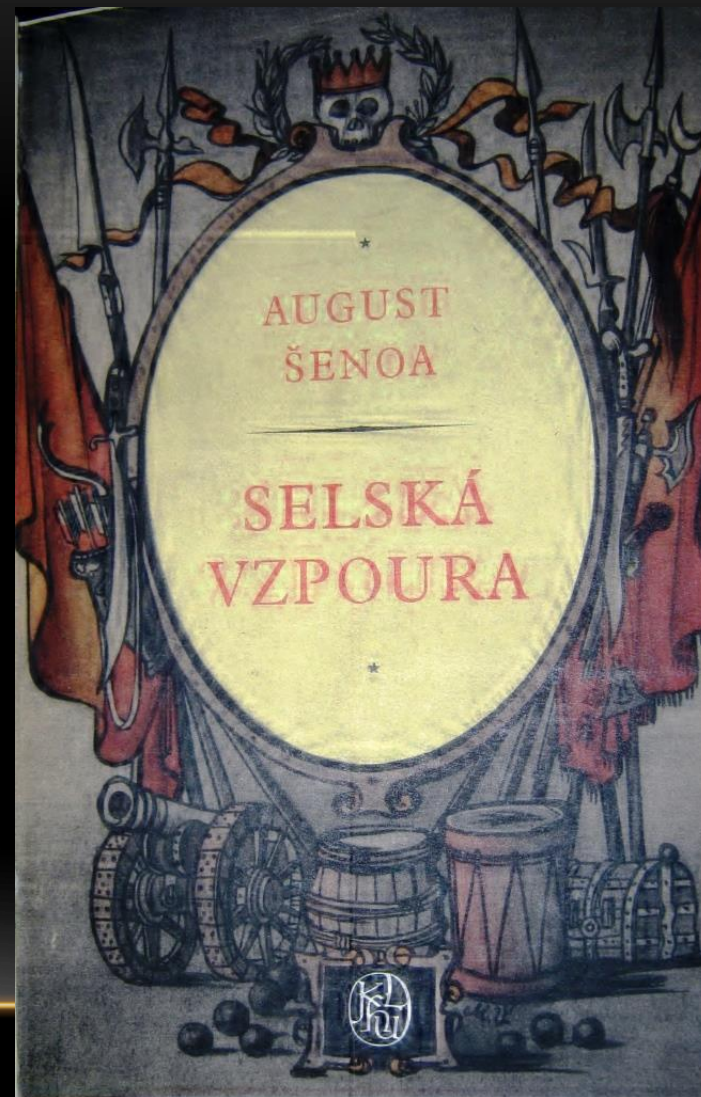
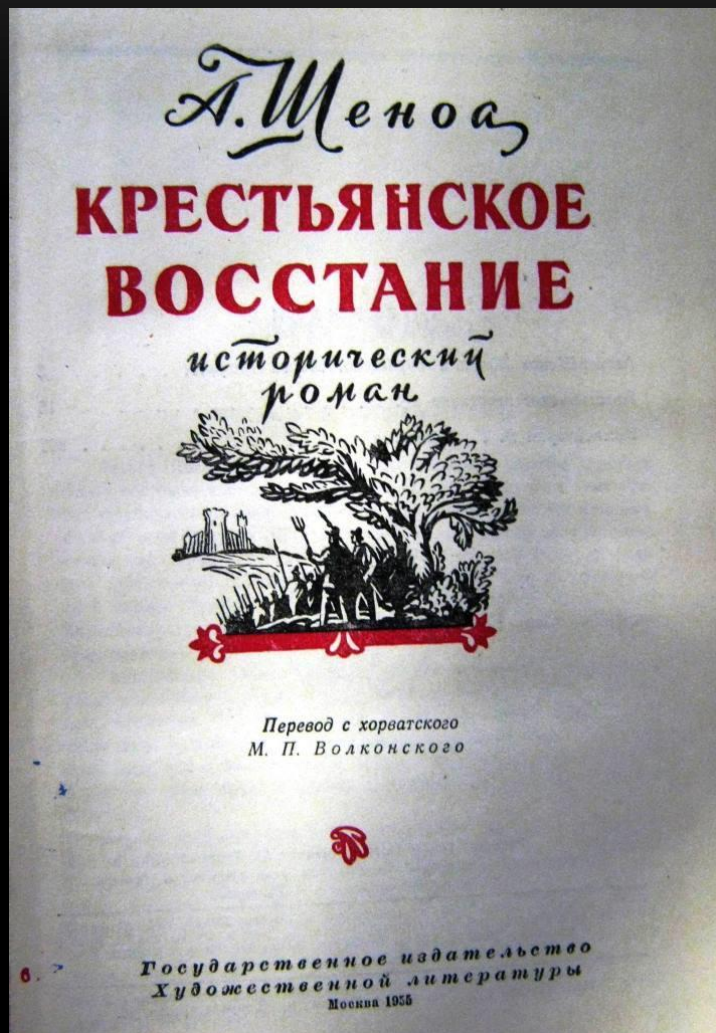
Šenoa, August (1977). *Selská vzpoura*. O. Kolman, přel., V. Kudělka, doslov. Praha, Odeon.

Šenoa, August (1991). *Seljačka buna*. Zagreb, Mladost.

A. Шеноа, 1949: *Крестьянское восстание. Исторический роман*. М. П. Волконски, прев. В. Т. Дитякин, ред. Москва, Государственное издательство художественной литературы;

A. Шеноа, 1955: *Крестьянское восстание. Исторический роман*. М. П. Волконски, прев. А. Прокшин. В. Т. Дитякин, комм. Москва, Государственное издательство художественной литературы;

PRZEKŁAD ROSYJSKI (1955) I PRZEKŁAD CZESKI (1953)



PARATEKSTY

Książkę poprzedza niepodpisana *Przedmowa*. Stanowi ona typowy produkt swego czasu. Zaczyna się i kończy odwołaniem do współczesności, która dla „bohaterskiego ludu Chorwacji” jest „nocą Tity i Rankowicza”. Jugosłowiański przywódca został w niej przyrównany do jednego z negatywnych bohaterów dziewiętnastowiecznej powieści, szpiega, Šimuna Drmačicia. *Przedmowa* stanowi skrajny przypadek funkcji korekcyjnej, jakiej został poddany tekst oryginału i biografia Augusta Šenoi, który został przedstawiony jako przyjaciel Polski, sympatyk polskich komunistów. Podczas pobytu w Pradze miał się zbliżyć do polskiej emigracji.

„Byli to ludzie z obozu czerwonych, zaprawieni w walkach rewolucyjnych, ludzie związani z najbardziej postępowymi kierunkami politycznymi Europy. Szenoa serdecznie zaprzyjaźnił się z Polakami i na zawsze już zachował szczerze uczucia dla Polski”.

34 [B.a.] *Przedmowa*. W: A. Szenoa: *Bunt chłopów*. Tłum. S. Artowski. Warszawa 1952, s. 9.

PARATEKSTY

Chorwacki pisarz został scharakteryzowany pod kątem ideologicznym i politycznym. Wprawdzie to przedstawiciel „drobnej burżuazji”, ale stwierdzono, że w tym czasie i tak była ona najbardziej postępową grupą polityczną. Poglądy Šenoi ukazane są jako naiwne:

„Jego drobnoburżuazyjne poglądy nie pozwalały mu na właściwe poznanie procesów historycznych, których rzeczywistego mechanizmu pojąć nie był w stanie. Ten typowo burżuazyjny demokrat nie może się zdobyć na stanowcze potępienie szlachty czy burżuazji jako klas wyzyskujących. Występuje tylko przeciw jednostkom i poprzez nie piętnuje zło i okrucieństwo. Do końca żyją w nim iluzje „ogólnoludzkiej sprawiedliwości”, dobra i pokoju. Źródła tych wartości widzi w religii katolickiej i we wrodzonych właściwościach człowieka. Podnosząc głos w obronie praw człowieka, Szenioa nie wzywa do walki, lecz do pogodzenia się klas, do ich pokojowej współpracy. I dlatego ulubione jego zdanie „wszyscy ludzie są braćmi” brzmi jak anachronizm w opisywanych przez niego samych obrazach walki klasowej”.

PARATEKSTY

„Мелкобуржуазная ограниченность автора не давала ему возможности ни проникнуть глубже в суть исторических процессов, ни понять и показать их во всей действительной сложности. Как типичный мелкобуржуазный демократ, Шеноа далек от решительного, категорического, реского осуждения и отрицания дворянства и буржуазии как эксплуатирующих классов. Он воостает только против излишеств, против злоупотреблений, осуждает только жестокости, изуверство дворян. Он живет иллюзиями »общечеловеческой справедливости«, мира и добра. Их он черпает и в религии, и в прирожденных качествах человека. Громко поднимая свой голос и защиту прав человека, равенства всех людей перед законом и моралью, Шеноа зовет не к борьбе, а к примирению клласов, к мирному сотрудничеству их. »Все люди – братья« – это часто повторяемое Шеноа утверждение звучит анахронизмом в условиях ожесточенной клласовой борьбы». (1949, str. 8)

PARATEKSTY

U Šenoine se zasluge upisuje prikazivanje kako se protiv seljačke bune ujedinio posvađan dosadašnji feudalni svijet: hrvatska i mađarska gospoda, njemački baruni, plemstvo i svećenstvo. „Ogromną zasługą Szenoa jest pokazanie, jak w walce przeciw powstaniu chłopskiemu jednoczy się cały skłócony dotychczas świat feudalny: panowie chorwaccy i węgierscy, baronowie niemieccy, szlachta i duchowieństwo. Jak kościół poprzez biskupa Draškovicia staje na czele walki przeciw chłopom”. (1952., str. 15).

Ideja ujedinenja feudalnoga svijeta posuđena je od Rusa, ali citiran je ulomak o ulozi crkve i biskupa Draškovića – poljski dodatak. Usp. „Немалой заслугой Шеноа является четкий показ того, как в борьбе с крестьянским восстанием объединились все силы феудального мира – хорватские и венгерские вельможи, немецкие бароны, все дворянство и церковь (в лице епископа-бана).” (1949., str. 10).

PARATEKSTY

Biorąc pod uwagę całokształt twórczości, znacznie wyżej cenione są powieści historyczne, gdyż w utworach współczesnych „Trochę niezdecydowanie występuje autor przeciw klasom posiadającym”³⁶. W procesie ideowego dostosowywania Šenoi do socrealistycznych szablonów nie oszczędzono również przełożonej książki. Wytknięto pisarzowi błędy historyczne i dokonano ich korekty, uznając za największą pomyłkę „fałszywe ukazanie ideologii całego ruchu i stanowiska chłopstwa”. Ponadto „Na autorze zaciążyła także znana mu historia wojny chłopskiej w Niemczech i dlatego opisuje on powstanie chorwackie podobnie. W rzeczywistości jednak nie wybuchło ono w Chorwacji z pobudek religijnych ani też nie ma żadnych wiadomości o udziale w powstaniu po stronie chłopów księży czy też szlachty. Nieprawdą jest również, jakoby powstanie zaczęło się od przystąpienia chłopów do walki z Tahim po stronie wdowy Henning i dopiero później, na skutek zdrady Stjepka Gregorijanca, przemieniło się w powstanie ogólne. Nieprawdą jest także, że Gubec chciał wrocić do „starych panów”. Fakty te są zmyślone przez autora, bo potrzebne mu były do jego solidarystycznej teorii, przeciwstawiającej się walce klasowej i zrzucającej winę za powstanie na poszczególnych „złych” przedstawicieli szlachty”³⁷.

L. Małczak: *Croatica. Literatura i kultura chorwacka w Polsce w latach 1944-1989*. Katowice 2013, s. 161-163.

PARATEKSTY

„Шеноа переносит на хорватское крестьянское движение войне в Германии, и изображает его аналогично последней. В действительности же было не так. Во-первых, хорватское крестьянство в восстании было далеко от религии, и, во-вторых, нет никаких данных об участии в нем на стороне крестьянства священников и тем более, разумеется, дворянства. Изложенный в десятой главе романа эпизод участия крестьян в борьбе Хенинг с Тахи выдуман; заявление Губца: »Не хотим служить Тахи, а хотим вернуться к старим господам«, не имело места (гл. 24); совершенно не соответствует действительности описание перехода крестьян от восстания против одного Тахи к всеобщему восстанию против господ вообще (там же)”. (1949. str. 10)

RÓŻNE INTERPRETACJE POWIEŚCI

Antun Barac o powieściach historycznych Šenoi „imadu sasvim izrazitu socijalnu tendenciju, ne znače pobjedu jedne klase i uništenje druge, nego kolaboraciju sviju klasa, za prosperitet narodne cjeline i za pobjedu boljega dijela ljudske duše. *Seljačka buna* ne završava se idejom odmazde nad podesenim mukama, nego s plemenitom pointom, kako plemić Tomo Milić prima sirote ubijenog seljačkoga vođe Ilije Gregorića, kao što je tokom samoga romana pošao da izbavlja zarobljenoga seljaka Mogaića”. A. Barac. 1926. *August Šenoa. Studija*. Izdanje „Narodne knjižnice”. Zagreb, str. 96.

„kad se vrši temeljita revizija književnih radova”, revidira svoju interpretaciju *Seljačke bune*. Sada Barac konstatira da „Šenoini su romani prožeti izrazitom socijalnom crtom, i sve su njegove simpatije na strani klasā, koje su se borile protiv povlaštenih, na strani seljaštva i građanstva. U svakom njegovu historijskom romanu čini okosnicu klasni sukob.” A. Barac. 1951. „August Šenoa (1838–1881)”. U: Šenoa, *August. Djela I. Zora*. Zagreb, str. 20.

RÓŻNE INTERPRETACJE POWIEŚCI

Krešimir Georgijević „simpatije piščeve su na strani pravedne stvari, iako pisac ne zauzima načelno negativan stav prema čitavoj feudalnoj klasi. Proslavljajući Matiju Gupca i seljačku bunu, Šenoa je svakako stao na stranu naprednih, demokratskih snaga u hrvatskom društvu svoga doba”. K. Georgijević. 1953. „August Šenoa”. U: Šenoa, August. *Seljačka buna*. Ur. K. Georgijević. Znanje, Preduzeće za udžbenike. Beograd, str. 22.

ELEMENTY ANALIZY PRZEKŁADU

U trenutku kad Tahi otima i siluje Janu, Gubec najavljuje ustanak: „U kraj s gospodom! Ne samo Tahi, Tahi je kamen u toj krvničkoj kuli. Razvalimo svu! Bog će se dići, da sudi, seljačka šaka nosi mu mač.” (1991: 277).

„Precz z panami. Precz ze wszystkimi! Tahi to tylko jeden z kamieni tej krwawej wieży. Zburzymy ją doszczętnie! Kiedy Bóg ukaże się kiedyś i zstąpi sądzić żywych i umarłych, otrzyma wtedy miecz od chłopów.” (1952: 253.).

ELEMENTY ANALIZY PRZEKŁADU

U trenutku kad kapetani seljačke vojske žele Gupca proglasiti kraljem, on se tome suprotstavlja, kaže du su kapetani poludjeli te drži govor u kojem, među ostalim, kaže, ali samo u originalu jer te rečenice u prijevodu nema, nestaju i „suvišni” božji sin i bratska ljubav: „Hiljade godina tekle su preko svijeta, a svijet je bludio u poganskoj tmini. Al napokon dođe spas, dođe božji sin i nauči nas, da mora čovjek čovjeka ljubiti kao brata” (1991: 322).

„Sve ću grijehe reći. Zamrzio sam gospodu uistinu po razlogu, ali su mi i gospoda braća, ljudi, a mržnja je grijeh. Bog oprostio meni i njima” (1991: 356). U prijevodu nestaju braća i konstatacija da je mržnja grijeh „Wyspowiadam się przed tobą ze wszystkiego. Miałem ważne przyczyny, by znienawidzić panów. Przebacz, Boże i mnie, i im” (1952: 321). U prvom prijevodu ovaj je govor skraćen. Ulomak koji navodim zvuči: „Powziąłem nienawiść ku panom, a nienawiść jest grzechem. / Poćeo sam mrziti gospodu, a mržnja je grijeh.” (1890: 121)

ELEMENTY ANALIZY PRZEKŁADU

„Všechny své hříchy ti řeknu. Pojal jsem nenávist k pánům, a to plným právem, ale i pani jsou mi bratři, i pani jsou lidé, a proto má nenávist je hříšná.” A. Šenoa. 1953. *Selská vzpoura*. Přel. O. Kolman. Doslov. J. Dolanský. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. Praha. Str. 246 (usp. ilustracija br. 3); A. Šenoa. 1977. *Selská vzpoura*. Přel. O. Kolman, Doslov. V. Kudělka. Odeon. Praha. Str. 285.

„Vzspovedám sa ti zo všetkých hriechov. Znenávidel som pánov a mal som príčinu, ale aj pani sú moji bratia, aj pani sú ľudia a nenávidieť je hriech. Boh odpustí aj mne, aj im.” A. Šenoa. 1955. *Sedliacke povstanie*. Prel. A. Vrbacký. A. Mráz. Slovenske vydavateľstvo krásnej literatury. Bratislava. Str. 327.

ELEMENTY ANALIZY PRZEKŁADU

Na samom kraju kad dolaze po njega krvnici kaže: „Bože! Ohrabri me, ojačaj me! Ne daj da s tijelom pogine duša. Za pravo i slobodu sam se digo, za nju mrem. Svima opraštam – i Tahu i Gregorijancu. Blagoslovi me, oče!” (1991: 358).

„Bože miłosierny! Podtrzymaj mnie i dodaj mi otuchy! Uczyń, by z ciałem moim nie zginęła dusza. Powstałem za prawdę i wolność i za nie umieram. Pobłogosław mnie, ojczy!” (1952: 323).

„Bože! Dej mi chrabrost, dej mi sílu! Nedopust', aby s tělem i duše zahynula. Za právo a svobodu jsem povstal, za ně i umírám. Všem odpouštím, i Tahimu a Gregoriancovi. Dej mi, otče, požehnání!” (1953: 248 i 1977: 287).

„Bože! Povzbud'ma, daj mi silu! Nedopust', aby s telom zahynula aj duša. Za právo a za slobodu som povstal, za ňu umieram. Všetkým odpúšť'am, aj Tahimu, aj Gregorijancovi. Požehnaj ma, otče!” Šenoa. *Sedliacke povstanie*. Str. 329.

„Przebaczam wszystkim... i Tahiemu i Gregoryńcowi.” (1890: 123)

ELEMENTY ANALIZY PRZEKŁADU

Prevoditelj nije se ograničio na sitne redukcije u tekstu te tumačenje djela u uvodu nega ga je skratio za dijelove koje najviše se nisu uklapale u poželjnu poruku. U idejni kontekst vremena i s obzirom na poželjnu poruku djela, izbacivanje 44. poglavlja čini se logično. Naime, u tom poglavlju, koje idejno spaja Šenoino djelo, imamo idiličnu sliku prirode i sela te starinskog drevnog dvora, zavičaja plemića Milića – jednog od rijetkih protagonista romana kojeg nije pregazila sudbina. U sretnom braku i obitelji zajedno žive djeca Sofije Hening i Toma Milića koji su usvojili također troje djece Ilije Gregorića, uhićenog i pogubljenog jednog od vođa ustanka. Očito je neprihvatljivo bilo i to da je jedan od sinova Gregorića odlučio postati svećenik. Ostaloj dvojici, „sretnim seljacima, i slobodnim ljudima”, Milić je poklonio kuću i zemlju. I zapravo on sad dobiva zadatak, reklo bi se misiju, da krijepi puk, i, parafrizirajući Šenou, diže ga na noge kao milosrdni samaritanac, dodirne se anđeoskim krilom njegove duše, otvori tom zapušćenom cvijeću dušu, neka mu se miris raspline svijetom, pusti, da rosa božje ljubavi, ljudske blagoće, vrline pada na srce našega puka. (1991: 382). Milić poručuje Gregorićevom sinu da pripremi „plamenom molitve i silom ljubavi” puk za dan slobode koji će sigurno doći i za koji za vrijeme ustanka još je bilo prerano. Takav se završetak nije nikako uklapao u ideološki kontekst u kojem djelo izlazi.

ELEMENTY ANALIZY PRZEKŁADU

Tezu da plemstvo ne može biti previše pozitivno predstavljeno, potvrđuje također još jedna redukcija. U petom poglavlju Uršula Heningova obraća se u razgovoru banu Petru Erdödyju sljedećim riječima: „Ali vi ćete me slušati, je l'? Vi me morate slušati, jer ste ban, jer ste plemić, jer ste čovjek. Vi me morate slušati, jer sam žena, udovica, majka – jer bih znala biti i lavicom.” (1991: 74).

„Ale wy mnie wysłuchacie, prawda? Musicie mnie wysłuchać, bo jestem kobietą, wdową, matką, bo potrafię być i lwicą.” (1952: 76).

„Wy jednak wysłuchacie mnie, nieprawdaż? Musicie wysłuchać, bo jesteście banem, bo jesteście szlachcicem, bo jesteście człowiekiem. Musicie mnie wysłuchać, bo jestem niewiastą, wdową, matką... a potrafiłabym także być lwicą.” (1890: 84).

Powyższe fragmenty pochodzą z książki L. Małczak: *Od ideološkoga do subverzivnoga prijevoda*. Zagreb, Alfa, 2019.